

MEŠTRIJA DOBRA UMRTIJA S RITUALOM DANAS

Meštrija dobra umrtija s ritualom, Senj 1507./1508. Latinički prijepis glagoljskog izvornika. [ur. Ivana ETEROVIĆ, Juraj Matej KOVAČ]. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Zagreb, 2024., 160 str.

U senjskoj glagoljskoj tiskari početkom 16. stoljeća otisnuto je djelo poznato kao *Meštrija dobra umrtija s ritualom* (Senj, 1507./1508.) koje je u prvoj polovici 2024. godine objelodanjeno u latiničkome prijepisu, u nakladi Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Riječ je o naslovu koji se uklapa u niz latinicom prepisanih i objavljenih neliturgijskih knjiga senjske glagoljske tiskare. Senjsko glagoljičko troknjižje² u suvremenome latiničkome prijepisu drži se najvažnijim postignućem znanstvenoga projekta Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pod nazivom *Istraživanja jezika i pisma glagoljskih neliturgijskih tekstova I., II., III.* (2021., 2022., 2024.), kojemu je voditeljicom bila doc. dr. sc. Ivana Eterović. U prvoj fazi rada senjske tiskare otisnute su dvije inkunabule (jedna liturgijska i jedna neliturgijska): *Misal po zakonu rimskoga dvora* (7. kolovoza 1494.) i *Spovid općena* (25. travnja 1496.), dok je u drugoj fazi (1507.–1508.) tiskano čak pet knjiga koje su hrvatski prijevodi popularnih europskih crkvenih priručnika i nabožno-poučnih književnih djela: *Meštrija dobra umrtija s ritualom* (1507./1508.), *Naručnik plebanušev* (27. kolovoza 1507.), *Transit svetoga Jerolima* (5. svibnja 1508.), *Mirakuli Slavne Deve Marije* (15. lipnja 1508.) i *Korizmenjak* (17. listopada 1508.). Od tih su izdanja prije projektnih aktivnosti u suvremenome pretisku i/ili latiničkome prijepisu bili objavljeni samo *Misal*, *Korizmenjak* i *Spovid općena*.³ Nakon zaključenoga projekta Ivane Eterović potrebno je među ne-

² CRNIC-NOVOSEL, M.; I. ETEROVIĆ (prir.). 2023. *Mirakuli Slavne Deve Marije (Senj, 1508.). Latinička transliteracija sa studijom i popratnim tekstovima.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik; ETEROVIĆ, I.; J. M. KOVAČ (ur.). 2023. *Naručnik plebanušev, Senj 1507. Latinički prijepis glagoljskog izvornika.* Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; ETEROVIĆ, I.; J. M. KOVAČ (ur.). 2024. *Meštrija dobra umrtija s ritualom, Senj 1507./1508. Latinički prijepis glagoljskog izvornika.* Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

³ Usp. MOGUŠ, M.; A. NAZOR (ur.). 1994. *Senjski glagoljski misal 1494.* Zagreb: HAZU. Osim toga izdane su senjske tiskane knjige i »zasebno«, odnosno faksimil vremenski (ponešto) udaljen od latinične transkripcije. Tako NAZOR, A.; B. FUČIĆ (ur.). 1981. *Korizmenjak, Senj 1508: pretisak 25. studenoga 1981.* Senj: Senjsko muzejsko društvo te NAZOR, A. (prir.) 2019. *Korizmenjak. Latinična transkripcija glagoljskoga teksta s uvodom i rječnikom rječnik.* Zagreb: NSK – Grad Senj. Zatim NAZOR, A.; B. FUČIĆ (ur.). 1979. *Spovid općena: latinična transkripcija glagoljskog teksta tiskanog god, 1496. u Senju.* Senj: Senjsko muzej-

liturgijskim knjigama senjske tiskare u latiničkome prijepisu pripremiti još samo *Transit svetoga Jerolima*.

Latinicom prepisana *Meštija s ritualom* otisnuta je u 150 primjeraka čijim uredništvom rukovodi poznati dvojac: već spomenuta Ivana Eterović, docentica zaposlena na Katedri za staroslavenski jezik i hrvatsko glagoljaštvo Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, i Juraj Matej Kovač, student koji se izvrsnošću iskazao upravo na izbornome kolegiju *Jezik hrvatske glagoljske knjige u 16. stoljeću* nositeljice Ivane Eterović. Recenzenticama su bile znanstvenice Sandra Požar, sa Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, i Vera Blažević Krezić, zaposlena na Filozofskome fakultetu u Osijeku.

Iz uvodne studije koju potpisuje Ivana Eterović čita se o sadržaju i sudbini djela čiji je latinički prijepis zastupljen u motrenoj knjizi (str. 7–18). Budući da sačuvanim primjercima nedostaju incipit i kolofon, tj. početak i svršetak gdje bi bili zabilježeni podaci o godini otiskivanja, *Meštija s ritualom* smješta se u vrijeme uspostavljanja druge tiskarine djelatne faze, odnosno na prijelaz 1507. u 1508. godinu. Najstariji proučavatelji senjske *Meštije* – zadarski glagoljaš i filolog Ivan Berčić⁴ i dubrovački književni povjesničar Petar Kolendić⁵ – držali su da je otisnuta 1507. godine, vjerojatno nakon *Naručnika plebanuševa*, kao druga po redu u drugoj fazi rada senjske glagoljske tiskare (str. 8, 16–17), dok akademkinja Anica Nazor⁶ čak ostavlja otvorenom mogućnost njezina otiskivanja u 15. stoljeću.

Žanrovski i jezično gledano knjiga zastupa nejednolik sadržaj. U prvome dijelu donosi razmišljanja o smrti sročena na hrvatskome (čakavskome) jeziku dok se u drugome dijelu nalaze ritualni tekstovi na hrvatskome crkvenoslavenskome jeziku, kako je to najprije zapazio Ivan Berčić davne 1881. godine u već spomenutoj raspravi. Na prvih 27 od ukupno 70 nenumeriranih listova *Meštije s ritualom* rasprostire se hrvatski – prilično doslovan – prijevod djela *Ars bene moriendi*, kakvo je 1478. otisnuto u Veneciji kao latinsko izdanje Erharda Ratdolta, na što se nastavlja neveliki ritual čiji su značaj potvrdili

sko društvo, a pretisak je objavljen već 1978. g., također u izdanju Senjskoga muzejskog društva.

⁴ BERČIĆ, I. 1881. Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagolicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo. *RAD JAZU* 59: 158–185.

⁵ KOLENDIĆ, P. 1933. *Ars bene moriendi* u jednom glagoljskom izdanju. *Južni pregled* 8–9: 325–330.

⁶ NAZOR, A. 2014. O glagoljskoj tiskari u Senju i njezinim izdanjima (1494.–1508.). *Senjski zbornik* 41: 211–244.

Petar Kolendić i Josip Leonard Tandarić (str. 10). Iako *Meštrija* nije liturgijski, nego poučan tekst namijenjen svećenicima i laicima, prema tumačenju Marije-Ane Dürriegl⁷ u njezinu se sadržaju prepoznaju refleksi liturgijskoga stila pomiješani s odzvicima literature eshatoloških vizija dok se razlaže središnjih pet iskušenja kojima vražje sile terete umiruću osobu, odnosno pet utjeha ili duhovnih oružja kojima umirući odgovara zlu, a prate ih pitanja kao dio ispovijedi, molitve i *prilike* (parabole). Riječ je o iznimno popularnom djelu zreloga srednjovjekovlja, koje se od početka 15. st. brzo širilo Europom i bivalo prevedeno na narodne jezike. I hrvatski su glagoljaši dionici toga vjersko-kulturnoga fenomena. Sastav je izrazito kristocentričan, jer samo Bog/Isus može spasiti čovjeka (pojedince), ali umirućemu može pomoći i zagovor svetaca, osobito arkanđela Mihovila. Kao ilustraciju prilažemo kratku molitvu sv. Mihovilu, te jedan kratak blagoslov iz *Rituala*.

Ulomak iz *Meštrije* – *Molitavъ svētomu mihovilu* (usp. str. 60):

C Molitavъ svētomu mihovilu

Svēti mihovile arhan'ele g(ospo)dina našega is(u)h(rst)a. pomozī namъ predъ višnim' sudcemъ. O rvače nepremožitēlni budi sada pri rabi tvoemъ. im(e) r(ekъ). bratu našemu trudeći se v časi naipokonnemъ velmi. i obrani nega kripko odъ drakuna paklenoga i od vsake hinbe zalihъ duhovъ. I zvrhu toga te molimo svitla i častna služitela dostoēnstva. da va vomъ časi napokonnemъ brata našega dobrostivo primi I lahko d(u)šu nega v kr(i)lo tvoe sl(a)tko primi i privedi nū v svitlostъ hlada mira i pokoē amenъ

Ulomak iz *Rituala* – *Bl(agoslo)viti ča godi očešъ* (usp. str. 158):

C Bl(agoslo)viti ča godi očešъ

Bl(agoslo)vi X g(ospod)i sazdanie sie. im(e) r(ekъ). Da bude. priētie spaseniē rodu č(lovē)č(a)skomu. i podai po prizvaniū imene tvoego. da ko koli ot sēgo prime ali okusi velu zdravie a daši spasenie da primutъ. H(rsto)mъ. g(ospode)mъ našimъ Amenъ.

Akademkinja Nazor, u već spomenutoj raspravi iz 2014. godine, dodaje da neliturgijska *Meštrija* nije slučajno sjedinjena s liturgijskim *Ritualom* u kojemu se pak nalaze obredi povezani s bolešću, smrću i pokopom. Ističući se kao jedan od najstarijih zasebno otisnutih ritualnih priručnika na Zapadu uopće, senjski *Ritual* sadrži sljedeće obrede: pričest bolesnika, bolesničko pomazanje, prepo-

⁷ DÜRRIEGL, M.-A. 2008. Senjska *Meštrija* od dobra umrtija kao zrcalo svoga vremena. *Senjski zbornik* 35: 27–46.

ruku duše na samrti, sprovod odraslih i sprovod djece, blagoslov vode na Veliku subotu i krštenje, molitve prigodom prvoga striženja kose, blagoslov prstena s misom, blagoslov kuće, blagoslov soli i vode svake nedjelje, uskrсне blagoslove mlijeka i janjeta, blagoslov sočiva na Sv. Barbaru, blagoslov soli i zobi na Sv. Stjepana, blagoslov vina na Sv. Ivana, blagoslov svijeća na Svijećnicu, blagoslov voća na Sv. Blaža i blagoslov vode na Bogojavljenje (str. 10).

Budući da danas poznajemo samo dva nepotpuna primjerka *Meštrije s ritualom*, djelo se s punim pravom imenuje rijetkom i vrijedom hrvatskom knjigom. Polazišni primjerak – prema kojemu je rađen motreni latinički prijepis⁸ – čuva se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a sastoji se od listova 3r–6v, 9r–56v, 58r–63v (izvorne signature: *R II A–16°–7*). Bio je vlasništvo hrvatskoga filologa Vjekoslava Štefanića koji ga je dobio od popa Vinka Premude u Baški i nakon toga ustupio knjižnici u kojoj se i danas čuva (str. 10–11). Drugi se primjerak čuva u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Sankt Peterburgu, a pripadao je Ivanu Berčiću te je – kao dio njegove zbirke – u Rusiju stigao 1874. godine (str. 11). Krajem 20. stoljeća opisao ga je Andrej Kruming, ali je latinični prijepis njegovih stranica koje nedostaju zagrebačkomu primjerku⁹ hrvatskoj javnosti obznanjen tek 2023. godine,¹⁰ iznova zahvaljujući projektu I. Eterović. Predradnje prepisivanja i kompletiranja izvornika bile su potrebne prirediteljima konačnoga latiničnoga izdanja *Meštrije s ritualom*, kako je i zabilježeno u knjizi (str. 21). Netom spomenuti prireditelji imaju se zapravo izraziti imenicom ženskoga roda jer podrazumijevaju studentice kroatistike – Barbaru Ergović, Paolu Grgić, Petru Ivanišević, Margaretu Klimpak, Ivanu Krapić, Martu Kujavić, Ninu Slavenu Mijatović, Anamariju Mrkonjić i Mihaelu Pavić – koje su pri zagrebačkome Filozofskome fakultetu akademske godine 2022./2023. upisale izborni kolegij profesorice Eterović (*Jezik hrvatske glagoljske knjige u 16. stoljeću*).

Nakon *Uvoda* (str. 7–18) u knjizi je raspisan sadržaj *Meštrije s ritualom* (str. 19–20). Prvi dio knjige sastavljen je od sljedećih dionica: *Govoren 'e kratko i vele koristno. Odъ arti i r(a)zum(e)niê dobra um(ь)rtiê počine* [Kratkac uvod u sadržaj knjige] 2r, *Od hvale od smrti. Prvi del* 2v, *Od petъ računovъ napasti. Dêl 2.* 4v, *Od opitan'ê ke se imaû činiti onomu ki e na smrti. Treti*

⁸ Izvornik je u elektroničkome obliku dostupan na portalu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu *Glagoljica.hr* (<https://glagoljica.hr/?pr=i&id=15219>).

⁹ Utvrdilo se da osmi list nedostaje i u zagrebačkome i u ruskome primjerku.

¹⁰ ETEROVIĆ, I.; V. KOZAK. 2023. Berčićev primjerak senjskoga glagoljskog izdanja *Meštrije dobra umrtija s ritualom*. *Senjski zbornik* 50: 81–106.

delb 10v, *Od naučen'ê k onomu ki e na smrti. i prošne nega. Dêlb četrti* 13v, *Od nauka alitb pokriplen'ê nêmočnoga. Peti delb* 15v, *Od molitavb ke se imaû govorniti kada ki mre. Šesti dêlb* 20r, [EksPLICIT i pogovor] 27v. Ritual pak čine sljedeće sadržajne cjeline: *Činb dati bolniku T(ê)lo H(rsto)vo* 27v, *Činb mazati nemočnie* 28r, *Činb kada duša od tela ishoditb* 31r, *I ako oče d(u)ša v teli udržit se rekutb sie* 33v, *Nesuči t(ê)lo k cr(ê)kvi pouitb an(tifon)b* 34r, *Svršivše mat(uti)nu i misu poidutb nad mrtvoga* 34r, *Počine pogr(e)bb od ditce* 37r, *Znamenie mlad(ê)nac pop nar(e)čet imê* 38v, *Činb krčeniê na Velu sobotu* 41v, *Mol(i)tva bl(agoslo)viti vlasi* 46v, *Molitva blagosloviti prstê* 47v, *Sada imei popb rotiti ûnaka i divicu* 48r, *Molitavb bl(agoslo)viti hramb* 49r, *Ako li bla(gosli)vla plavb* 49v, *Znamenati solb i vodu v(ô)saku nedilû* 50v, *Bl(agoslo)vnb na Vazam. Molitavb bl(agoslo)viti mliko* 52r, *Na Vazam. Molitva bl(agoslo)viti aganca* 52v, *Na S(ve)te Barbarê. Molitva bl(agoslo)viti sočivo na danb svête Barbare devê i mučenicê* 53r, *Na S(ve)tago Stipana d(ô)êkona bl(agoslo)v(i)ti solb i zobb* 53v, *Na S(ve)to ga Ivana. Na d(a)nb s(ve)ta go Iv(a)na ap(usto)la i e(van)j(e)l(i)sta po misi bl(agoslo)viti vino* 56r, *Na Očičenie B(ogo)r(odi)ce. Na Očičenie B(ogo)r(odi)ce (...) bl(agoslo)viti sviçu* 58r, *Na S(ve)tago Blažiê. Na danb s(ve)ta go Blažiê mol<i>tva bl(agoslo)vi)ti plodb od sada* 60r, *Činb bl(agoslo)vi)ti vodu na krčen'e G(ospod)ne* 61v, *Na Efifaniû. Molitva znamenati zlato i tam'ênb i muro* 68r, *Na S(ve)t(a)go Šiksta. Na dan s(ve)t(a)go Šiksta bl(agoslo)vi)ti grozd* 70r, *Bl(agoslo)viti ča godi očešb* 70v, *Bl(agoslo)vnb novoga sada* 70v, *Molitvi vavesti ženu v crikavb na 40. dan* 70v.

Latinički prijepis *Meštrije* (str. 23–71) i *Rituala* (str. 72–158) pripremljen je prema uobičajenim transliteracijskim normama koje vode računa o vjernosti izvorniku, posebice kod rasporeda stupaca i redaka, interpunkcije i bilježenja velikoga slova. Također i kod upotrebe dvobojnoga tiska crnom i crvenom bojom koji je svojstven *Ritualu*. Kratice su međutim razriješene, a nefunkcionalni nadredni znakovi nisu preneseni. Ispravljene su tiskarske pogreške izvornika i rekonstruirani su oštećeni ili teže čitljivi dijelovi teksta. Na samome kraju knjige prenesena je ilustracija prve – dvobojne – stranice *Rituala* (27v) iz primjerka pohranjenoga u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (str. 159).

Iako je poznato da su jezik i sadržaj *Meštrije*, pa i *Rituala*, dosada proučavali uvaženi istraživači hrvatskoga glagolizma, primjerice Anica Nazor, Eduard Hercigonja i Marija-Ana Dürrigl, Ivana Eterović s pravom je upozorila da se filološka istraživanja na tu temu imaju produbiti, napose u pogledu prinosa boljemu poznavanju povijesti hrvatskoga književnoga jezika ne samo toga izdanja nego i ostalih neliturgijskih djela senjske glagoljske tiskare (str.

11).¹¹ Latinički prijepisi triju senjskih neliturgijskih knjiga – *Mirakula, Naručnika i Meštrije s ritualom* – iznjedreni u okviru projekta *Istraživanja jezika i pisma glagoljskih neliturgijskih tekstova I., II., III.* (2021., 2022., 2024.) zasigurno će pospješiti buduća istraživanja različitih profila, tim više što su dostupni u papirnatome (knjižnome), ali i u elektroničkome obliku. U prvoj je fazi projekta naime izrađen i uspostavljen mrežni portal za objavljivanje latiničkih prijepisa glagoljskih djela *Mirakuli Slavne Deve Marije i Naručnik plebanušev*, uz mogućnost pretraživanja po različitim kriterijima, a u drugoj fazi projekta pridružen im je tekst *Meštريا dobra umrtija s ritualom* (<https://glagoljskitekstovi.ffzg.unizg.hr/>). Nastava posvećena povijesti hrvatskoga jezika duž odgojno-obrazovne okomice također bi se trebala okoristiti pripremljenim prijepisima senjskih glagoljskih izdanja. Osim toga, na taj se način starija hrvatska jezična i književna baština čini dostupnom i širem krugu zainteresiranih čitatelja.

Iz svega navedenoga proizlazi da je glagoljaška suvremenost ranomu novomu vijeku bliža nego ikada prije, barem kada je o djelima senjske glagoljske tiskare riječ.

Vera BLAŽEVIĆ KREZIĆ

Ana MIHALJEVIĆ; Milan MIHALJEVIĆ; Ana ŠIMIĆ. *Glagoljica za znatiželjne*. Staroslavenski institut. Zagreb, 2024., 87 str.

Krajem prošle, 2024. godine Staroslavenski je institut objavio znanstveno-popularnu knjižicu *Glagoljica za znatiželjne* pod autorstvom dr. sc. Ane Mihaljević, akad. Milana Mihaljevića i dr. sc. Ane Šimić.

Stvaranje izdanja započelo je 2021., a knjiga je svoju prvu inačicu dočekala 8. rujna iste godine, kada je povodom Međunarodnoga dana pismenosti i Godine čitanja besplatno ponuđena široj javnosti u digitalnome obliku. O velikome interesu za hrvatsko glagoljaštvo i potrebi izdavanja ovakvoga štiva svjedoči broj preuzimanja knjižice: 5 891 put u jednome danu, dok je na društvenoj mreži Facebook sama objava o mogućnosti preuzimanja u dva dana dosegla više od 100 000 pregleda. Od rujna 2021. i prve, digitalne inačice do

¹¹ Senjski *Ritual* ipak je prepoznat kao izvor za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, no *Meštريا* dosada nije konzultirana kao izvor ni u jednome hrvatskome povijesnome rječniku (str. 12).